

NOTÍCIA SOBRE EL DESCOBRIMENT DE CAN MODELELL: L'ÀRULA DE *LUCIUS PETREIUS VICTOR* I LES RESTES AL PEU DEL CAMÍ (CABRERA DE MAR)

INTRODUCCIÓ ¹

Gairebé trenta anys després d'haver-se iniciat l'excavació de can Modolell (Cabrera de Mar) volem, amb aquesta comunicació, recordar els seus orígens i, de pas, retre homenatge a les moltes persones que, sovint, sense cap altre interès que la pròpia arqueologia, hi treballaren, des de l'inici, quan ningú no sospitava les proporcions que abastaria, o més endavant, quan començàvem a donar-nos compte de la seva importància. Moltes d'aquestes persones, pertanyents en gran part a la Secció Arqueològica de l'actual Museu de Mataró, han continuat profitosament en aquest camp, sigui de forma silenciosa o de manera brillant, però gairebé sempre eficaç. Fem memòria també d'aquells que, malauradament, ja no són entre nosaltres, com els inoblidables amics Jesús Illa, Joan Noè, Rafael Esteban, Ramon Juncosa i Jordi Arenas. Volem agrair també a la família Modolell les facilitats que sempre ens ha donat perquè l'excavació es pogués seguir portant a terme. També al Grup de col·laboradors del Museu Arqueològic de Barcelona a Cabrera de Mar, que varen ajudar en l'excavació del quadre 3, així com a les autoritats locals i provincials que des del principi ens atorgaren la seva confiança. Finalment, esperem i desitgem que el nou equip d'arqueòlegs que actualment treballa en el clos de can Modolell protegit (a la fi!), culmini amb èxit la seva tasca. Per aquest record i homenatge, res millor que tornar a l'inici: el tall del camí de can Segarra, on va començar l'excavació de can Modolell.

Fou a la primavera de 1974 quan una troballa furtiva, que havia deixat al descobert el perfil de dues fosses, va motivar l'inici d'una excavació d'urgència que posteriorment es va anar ampliant. D'entre els materials recuperats, n'hi havia un que després assoliria una importància cabdal per a la comprensió de la història del jaciment: un ex-vot en forma d'àrula de marbre dedicada al déu Kautes-Mitra (un dels portadors de torxa) per un tal Lucius Petreius, això marcava la personalitat del jaciment. Més tard, els estudis sobretot epigràfics, duts a terme per Sebastià Mariner, Georges Fabre, Marc Mayer i Isabel Rodà, acabarien de demostrar la presència del mitraisme i d'altres cultes en el jaciment de can Modolell. Però això no era tot, l'excavació va posar de manifest la sumptuositat de les edificacions romanes: marbres, fragments estatuaris, ceràmica, vidre, bronzes... En el pròleg del

llibre de Jordi Pons, *Territori i societat romana a Catalunya*, Marc Mayer ja indicava que, gràcies a un estudi acurat de les troballes epigràfiques, es podia pensar en la presència d'una propietat imperial a can Modolell. D'aquesta manera s'uneix a les altres dues vil·les conegudes d'aquestes característiques, Vimbodí i, probablement, Centcelles, a Constantí.

ELS TREBALLS ARQUEOLÒGICS

Tal com dèiem abans, l'any 1974, a Cabrera de Mar, es produí, en el marge del camí de can Segarra, la troballa casual, per part d'un furtiu menor d'edat, de la prou coneguda àrula mitraica dedicada per *L(ucius) Petreius Victor*, així com altres materials de factura romana que feren suposar l'existència d'un jaciment d'època romana en aquell indret. A partir d'aquella notícia, els membres de la Secció Arqueològica del Museu de Mataró vàrem aconseguir que el furtiu donés les peces trobades, entre elles l'àrula de referència i l'endegament dels primers treballs de salvament.

L'actuació s'inicià amb la neteja del talús del tall del camí, on es copsaren, a primer cop d'ull, dues sitges que, a priori, vàrem considerar com de filiació ibèrica. Donàrem notícia dels fets al delegat provincial de Belles Arts a Barcelona, el doctor Eduard Ripoll, el qual ens autoritzà a portar a terme l'excavació d'urgència de les suposades sitges ibèriques. Es formà un equip en el qual intervingueren, inicialment, a més dels membres de la Secció Arqueològica de Mataró, el grup de col·laboradors del Museu Arqueològic de Barcelona a Cabrera de Mar, bàsicament els amics Josep López i Viñals i Josep Vinyals i Cortés, que s'encarregaren de l'excavació del quadre 3. El sistema d'excavació emprat fou el de la quadrícula de 2 x 2 metres o també conegut com el mètode Laplace, el mateix que pocs anys enrera havia emprat l'amic Josep Barberà en la campanya d'excavacions al poblat ibèric de Burriac.

A mesura que anaven avançant els treballs d'excavació es varen anar posant de manifest la magnitud de les troballes. Concretament, l'actuació en el sector del camí va posar de manifest les diferents fases d'ocupació del jaciment que, a grans trets, ara podem definir en quatre moments concrets, com són:

- La fundació de l'establiment i la construcció de les estructures altoimperials.
- L'abandonament del complex amb motiu de la crisi del segle III dC.
- La reocupació i remodelació dels terrenys en un moment del baix Imperi (entre els anys 460/470 i 520 dC).
- Els vestigis de l'alta edat mitja.

Aquest esquema formal parteix de les dades estratigràfiques obtingudes en l'excavació, així la definició dels diferents estrats tindria una correspondència directa amb aquests quatre moments enunciats. Volem tornar a recordar la descripció de la seqüència estratigràfica, la qual va ésser establerta de la següent forma:

Estrat I o de conreu: El podem definir com un estrat constant en tot el jaciment, format en època moderna; correspon a les terres de conreu, d'una potència variable segons el pendent del terreny. Si bé s'hi troben materials de totes les èpoques, destaca la presència força nombrosa de materials residuals de filiació ibèrica, presència motivada, entre altres, per la proximitat del camp de sitges de can Modolell i can Bertomeu.

Estrat II: Aquest ocupava el sector que tocava a la zona del camí i s'estenia com una taca per un sector determinat i concret del jaciment; estava format per una gran densitat de materials provinents d'enderrocs d'alguna o algunes estructures ubicades en la proximitat d'aquell indret, pedres de mesures irregulars, calç i molts fragments de teules de tipus aràbic. En un primer moment, varem considerar la possibilitat que fos conseqüència de la destrucció de la capella, documentada a l'alta edat mitja, dedicada a l'advocació de sant Joan Baptista.

Fosses o sitges altomedievals, les quals perforaven els estrats III, IV, V i el sauló o roca mare.

Estrat III: El podem definir com un estrat de farciment format a l'edat mitja, amb la finalitat de terraplenar el terreny per tal de donar-li una certa horitzontalitat.

Estrat IV: Es troba format per una gran acumulació de terres argiloses, que té el seu origen, a jutjar pels materials més moderns que s'han exhumat, durant el baix Imperi, més concretament entre els anys 460/470 i 520 dC. Aquest gran abocament de terres sobre les restes abandonades en el segle III pressuposa l'existència d'unes reformes del sector, per tal de bastir-hi l'edifici baix imperial. També, anant més enllà en la teorització esbossada per Carlos Pla i Victor Revilla en el seu darrer article publicat a *Empúries*, 53 (2002), podem suposar que l'activitat del forn de calç, situat prop del fonament de l'exedra (més coneguda com a torre semicircular), hauria tingut quelcom a veure en el trasbals de materials que es troben en aquest estrat IV. Així, el fet que aquest jaciment fos ric en marbres, seria el motiu pel qual, durant el baix Imperi, s'hi construiria aquest forn, ja que el marbre constituïria la matèria primera per a l'activitat de fabricació de la calç, fet que, per altra banda, ens vindria a explicar el caràcter excessivament fragmentari dels elements escultòrics i marmoris trobats en el jaciment. Sols en un petit sector del jaciment s'ha pogut copsar el nivell de la teulada caiguda; aquesta particularitat es dona en el costat oest de l'estança, en la qual es troba el capitell de granit, i en l'estança adjacent també coneguda com a *cella ostiaria*; la teulada caiguda cobriria l'estrat que registrarem com a IV-b i s'hauria format en el moment en el qual, suposem, es donaria l'abandó del conjunt amb motiu de la crisi del segle III dC.²

Estrat V: Aquest seria l'estrat fundacional del jaciment, situat per dessota el paviment de les estances i rases o trinxeres de fonamentació dels murs; de textura sorrenca, amb un contingut pobre amb materials de cronologia precisa, ens aporta poques dades quant al moment de la fundació; malgrat això, aquestes, relacionades amb les que es tenen d'altres sectors del jaciment, constitueixen un element valuós que ajuda a perfilar la seva datació.

En aquesta comunicació bàsicament tractarem els dos primers moments –des de la fundació del jaciment i construcció de les estructures altoimperials fins al seu abandonament, amb motiu de la crisi del segle III dC–, ja que l'ocupació baix imperial ha estat tractada en diversos estudis de Jàrraga i Clariana, i la fase de l'alta edat mitja fou objecte d'una comunicació específica en les *II Jornades d'Història i d'Arqueologia Medieval del Maresme* de l'any 2001.

El conjunt de troballes exhumades al peu del camí, datades en la fase de l'alt Imperi, ens ofereix un total de tres estances de planta completa, una altra estança parcialment excavada, l'entrada amb els graons de pedra granítica, el passadís o *fauces*, i dos espais en bona part destruïts a causa de la construcció del revolt del camí de can Segarra. Així mateix, una de les grans problemàtiques que va representar l'excavació d'aquest sector, fou la presència de nombroses fosses o sitges datades en l'alta edat mitja, que convertiren aquesta zona del jaciment en un veritable «gruyere» i dificultaren notablement l'actuació arqueològica.

En l'estructura del conjunt inicial veiem com, arquitectònicament, la construcció era força uniforme; s'apreciava com, prèviament i abans de l'obra, el sauló havia estat retallat i aplanat, fins al punt que les restes d'una sitja ibèrica (la S-32), que es trobava en l'espai del passadís (espai 1) i el mur P-4, es va veure totalment retallada, i en l'excavació sols es pogué detectar la seva presència mercès a les restes més profundes del clot, que va quedar poc més fons que la trinxera de fonamentació del mur P-4. La tècnica constructiva dels murs era, en la seva totalitat, feta amb un fonament de pedres, amb la cara més plana de la pedra donant al costat exterior, enganxades amb fang i sense morter de calç (al contrari del que succeeix en la zona del criptopòrtic, on els murs són amb morter de calç). Aquest fonament, amb excepció dels murs P-4 i P-7, assolia molt poca alçada, entre 30 i 60 centímetres de promig des del nivell del sauló, la qual cosa fa pressuposar que a la part alta s'aixecarien els murs d'aparell de tapial o de tovots d'argila.

S'accedia al conjunt d'estances des d'un petit pati interior, un cop passat el criptopòrtic, mitjançant tres graons de pedra granítica que donaven pas a una porta, de la qual es conservaven els fonaments dels brancals i bases amb forats per a les pollegueres.

En la façana externa, just al costat nord de la porta, es varen copsar les restes d'un petit *lacus* o brollador, del qual sols es conservaven, molt precàriament, les restes de l'angle sud-est, amb motllura de quart de cercle d'*opus signinum*, i un carreu de granit de l'angle nord-oest, la resta de l'element havia estat destruït per la fossa 14; la seva datació constructiva es pot situar dins el tercer quart del segle I dC, per la presència d'algun fragment de sigil·lata sud-gal·lica dins la calç del *signinum*.

En el passadís, espai núm. 1, conservat en una longitud de gairebé 7 metres, l'estratigrafia estava alterada parcialment a causa de les fosses medievals F-2 i F-3, i presentava un paviment força malmès fet a base de fragments de *tegulae*

disposats per la seva cara plana, que es pogué observar en poca extensió en la zona propera al portal d'entrada. Aquest passadís donava a una primera estança de reduïdes dimensions que podríem definir com a *cella ostiaria*, espai núm. 2, possiblement destinada al porter o esclau encarregat de la vigilància (Fernández Vega 1999, p. 237), i posteriorment a una segona estança de planta quadrangular. El mur del costat sud del passadís, P-4, fet a base de pedres sense calç, *opus incertum*, presentava algunes mostres de l'estucat o arrebossat intern de calç, i actuava amb la funció de contenció del petit promontori de sauló que domina l'angle sud-est del jaciment. Una important troballa enregistrada en aquest sector foren els fragments esculturats pertanyents al coronament de l'ara mitraica, que aparegueren llençats en l'estrat IV, al final del passadís (a l'extrem oest), quasi tocant el mur tardoromà P-b, i el seu emplaçament original de ben segur hauria estat el mitreu encara no localitzat (vegeu Bonamusa, Clariana, Garí, Juhé 2001, p. 176). Amb la barreja de materials amuntegats, també hi havia fragments de columnes fetes amb trossos de *tegulae* i morter de calç, i arrebossades amb l'acabat de la característica columna *segmentata* o de secció poligonal, que ornava els peristils i porticats a l'època romana, de la qual es coneixen alguns paral·lels a Pompeia datats a l'època d'August.

De la segona estança, espai núm. 3, que hem esmentat abans, i que s'hi accedia des del passadís, s'han pogut obtenir poques dades ja que les fosses medievals F-4, F-8 i F-9 havien destruït bona part del context anterior; el paviment era fet a base d'argila premada, amb excepció del sector nord de l'estança. Al darrera de la paret paleocristiana que reaprofitava un tambor de columna granítica, es pogué copsar les restes de paviment de calç (espai entre murs P-a i P-1), i en l'angle sud-est, al costat est de la porta d'accés, s'hi exhuma un petit espai quadrangular fet amb fragments de *tegulae*, àmfores i morter de calç amb sorra. L'ús i utilitat d'aquest darrer element ens és desconegut; malgrat això, per les seves reduïdes dimensions, 0'60 per 0'60 metres aproximadament, podem suposar que tindria la funció de base d'un objecte moble, de planta també quadrangular. En el món romà, es coneixen exemples de mobiliari que podrien haver estat adequats a aquest darrer espai; així, podríem esmentar un armari de fusta, tipus sagrari, que fou trobat en les excavacions de les ruïnes de la Insula V-31, d'Erculà (Andreae *et alii* 1993, p. 380). Com a troballa excepcional cal que esmentem un capitell toscà, llençat damunt les restes de la teulada caiguda, dins l'estrat IV, treballat en pedra de granit, en el qual hom podia apreciar el treball d'un canal vertical, la qual cosa fa pensar que, originàriament, procedia o bé d'un impluvi o formaria part d'un porticat i es correspondria amb una columna situada en un angle. El canal vertical del capitell és un indicatiu clar, que ens delata que hi passaria un tub de recollida de les aigües pluvials de les teulades.

A l'estança o espai núm. 4, també més coneguda com la «sala de pintures», s'hi accedia des de l'espai 7. Un element curiós que s'hi exhuma fou, en l'angle sud-est, una petita banquetta de tapial, arrebossada de calç i coronada amb mitja *tegulae* reaprofitada i en posició horitzontal; el seu ús és incert, creiem que podria tractar-se d'un l'element funcional de l'estança o, fins i tot, la base d'un petit larari.

DESCRIPCIÓ DE LES PINTURES

Pel que es coneix del sòcol de la pintura, tant en un mur com en l'altre podem veure, damunt el fons blanc, una línia negra disposada en zig-zag, i a l'interior de cada un dels angles que aquesta forma, un trifoli estilitzat de color vermellós. Aquest senzill esquema arrenca directament de la cantonada, sense que s'observi cap recurs decoratiu per enaltir-la ni separació de cap tipus entre parets diferents. Les restes conservades de la part mitja del mur mostren un dels angles d'un panell integrat en l'esquema de la mateixa, aportant una bona quantitat de dades per a la seva reconstrucció ideal, excepte pel que fa referència a les dimensions. L'esquema decoratiu és, de fora cap a dins, el que segueix: en primer lloc, una franja vermella vorejada interiorment per un traç negre, que devia emmarcar completament el panell i que suposem rectangular; aquesta franja vermella, per la seva part inferior, limita amb el sòcol, sense que hi hagi cap element de separació amb ell i, de la mateixa manera, a la cantonada es troba en contacte amb la banda vermella anàloga a la del primer panell del mur que li segueix, sense cap interrupció entre ambdós, tal com s'observa en el sòcol. Segueix una banda blanca al llarg de la qual es va pintar una sanefa de motius en forma de S o estrígil de color ocre. Suposem que es tractaria de l'estilització d'una sanefa del tipus que coneixem com «llaçada o trenat de dos caps», molt corrent en els emmarcaments de paviments de mosaic. En el camp del panell, dos traços d'emmarcament, vermell i negre respectivament, arrencant dels angles en diagonal. A continuació, copsem una banda blanca on es va pintar una sanefa idèntica a l'anterior, de color vermell, i finalment un traç negre amb un cercle negre, també en l'angle, i petits punts negres que el rodegen i que parteixen diagonalment cap a l'exterior. La resta del panell, gairebé perdut, tenia el fons blanc.³

El nombre de capes de preparació documentades amb seguretat no excedeixen de tres, que són:

- a. Una capa de calç i sorra de textura granelluda d'un gruix indefinit que anivella les irregularitats del mur. Aquesta primera capa s'ha pogut documentar solament en el fragment núm. 1, després del deteriorament que va patir amb posterioritat al seu descobriment. En el fragment núm. 2, sempre i quan no es retiri el reforç de ciment armat que emmascara el revers, no podrà confirmar-se la seva presència. Del fragment núm. 3 no podem dir res, i de la porció que es va recollir no queden proves que corroborin de nou l'existència d'aquesta capa. De totes maneres, és lògic de pensar que s'estenia per tota l'estança. Com a nota a destacar, aquesta primera capa, que constitueix el que podríem anomenar *arriccio*, presenta en tota la seva superfície marques alineades en forma de «V» invertida. Aquestes marques, poc profundes i molt espaiades, es van realitzar, segurament, per facilitar l'adherència del morter de la capa següent.
- b. Una segona capa, de calç i sorra, també de textura no massa diferent a l'anterior i menys d'1 cm de gruix. Aquesta capa de pintura s'ha conservat en tots els fragments, tant en els procedents dels estrats d'enrunament

com en els adherits a la paret. Apareix netament separada de la capa anterior, senyal que, probablement, s'aplicà quan aquella estava seca o gairebé seca.

- c. Finalment la tercera capa, fina i blanca, de calç, que constitueix el suport de la pel·lícula pictòrica. Pel que fa a la seva composició exacta no podem, de moment, extreure'n conclusions vàlides. Apareix, a més, molt ben diferenciada de l'anterior i, a la vegada, fortament adherida.

Contrasta la simplicitat tècnica d'aquesta preparació amb les recomanacions de tractadistes com ara Vitruvi, però això no constitueix una novetat. Vitruvi recomanava aplicar tres capes d'*arriccio* per tal d'anivellar la paret, i tres més, progressivament, més fines, d'*intonacco*, aplicades convenientment per sectors, les quals havien de garantir la durabilitat del suport pictòric. Per regla general, però, només s'aplicaven, segons semblen demostrar les troballes arqueològiques, dues o tres capes, ja sigui per raons econòmiques o per facilitar el treball artesà, així, no és estrany que apareguin en tan mal estat.⁴

Pel que fa a l'estilisme, veiem com l'esquema decoratiu correspondria a una composició tripartida, semblant a les que s'originen en les últimes obres del segon estil pompeïà, o sigui, durant el segle I aC, i que hauria estat l'esquema predominant fins a finals de l'Imperi.

Existeixen molts punts comuns entre la decoració de la sala de pintures de can Modolell i les decoracions de canelobre; no només per l'hipotètic esquema tripartit amb franges verticals suposadament decorades, sinó, a més, per la documentada presència de panells emmarcats amb sanefes, que ens apropiarien a exemples derivats del tercer estil pompeïà i de les composicions tripartides del quart estil. Així, a Mèrida i a Astorga, on es conserven els exemples més importants d'Hispania, veiem també grans panells rectangulars emmarcats amb filets i sanefes de desenvolupament geomètric o vegetal, per no esmentar els molts exemples coneguts arreu de l'Imperi. Les sanefes d'aquesta pintura, molt senzilles, són d'un tipus que no té paral·lels coneguts, de moment. Donada la simplicitat amb què es va fer aquesta pintura, és possible que aquesta sanefa sigui l'estilització d'algun motiu més complex, possiblement un trenat de dos caps, copiant –com ja hem dit– l'estil dels que comencen a emprar en mosaic blanc i negre cap al canvi d'era, i que continuaran emprant-se fins a dates molt tardanes.⁵

L'estança o espai núm. 5 només es va poder excavar en una petita part; el traçat del camí de can Segarra, que aleshores estava en ús, va impedir una actuació extensiva, per la qual cosa solament quedà al descobert la seva meitat sud. No ha estat fins a l'actuació de l'any 1999, portada a terme per Carlos Pla i Victor Revilla, que s'ha evidenciat tota la planta i s'ha vist l'entrada d'accés (Pla, Revilla 2000, p. 228) vers l'espai núm 7. Tot i l'excavació fragmentària que practicarem a la segona meitat dels anys setanta, el resultat fou força interessant, ja que tocant al sauló, just al dessota del paviment d'argila, varen aparèixer un conjunt de ceràmiques, gairebé senceres, que possiblement formarien part d'un ritual fundacional, del qual

parlarem més endavant. D'altres materials trobats en aquest indret hem d'esmentar, per la seva importància, un anell d'or decorat amb una testa humana gravada i vista de perfil (ref. 50.453; Q-31, nivell IV-b).

Aquesta estança, igual que l'anterior, també presentava decoració pictòrica. Les restes de pintura es conservaven sols en el mur oest de l'estança, en el qual, en aquell moment, es pogué copsar el mur nord. Pel que es va veure, la decoració es distribuïa a partir d'un esquema tripartit definit per tres espais rectangulars, aparentment sense decoració, separats per dos quadrats, i amb un quadrat inscrit en posició romboïdal a cada un d'ells. Sobre el sòcol, de més o menys 30 cms d'alt, s'hi copsava l'inici de dues franges verticals de les quals sols es conservava l'arrencament i que coincidien amb els quadrats del sòcol; separaven (suposem) tres panells rectangulars, dels quals sols vàrem poder veure un fragment del central. En aquest panell central, es documentà l'angle d'una línia d'emmarcament amb tres punts en diagonal al costat extern i una fulla trifoliolada a l'interior. Tota la decoració era a base de línies vermelles, a excepció dels ornaments i la línia d'emmarcament del panell central, que eren de color verd. El fons era la mateixa preparació de calç allisada. Pel que fa a l'estilisme, podem dir que intentar establir paral·lelismes d'estil entre aquesta pintura i altres no ens resulta gens fàcil per la seva rusticitat. No obstant això, l'esquema de figures geomètriques inscrites i els panells del sòcol, ens recorda vagament els esquemes d'imitació de *crustae* marmòries d'alguns sòcols de pintures del IV estil pompeïà o obres menors coetànies, com, per exemple, alguns taulells de *tabernae* (encara que en el nostre cas no hi ha imitació de marbre, sinó un esquema de línies). Coneixem d'Empúries una pintura d'esquema semblant, encara que de nivell tècnic molt superior, la qual Abad Casal classificà, per la seva semblança, amb les decoracions de canelobres que s'originen a partir del III estil pompeïà i que es desenvolupen paral·lelament amb el IV estil, amb el qual, freqüentment, s'hi relacionen i adopten models; també les imitacions de *crustae* marmòries apareixen relacionades amb pintures de canelobre. Finalment, pel que fa als panells de la zona mitjana, la presència dels petits detalls vistos fa que ho puguem comparar amb exemples tardans derivats del IV estil pompeïà. Els sòcols molt baixos són també propis de la pintura postpompeïana, clarament oposats als espectaculars exemples del període altoimperial.

L'estança núm. 6 es trobava molt malmesa i escapçada pels rebaixos de terra realitzats en el moment de construcció del camí. Creiem que correspondria al lloc en el qual es localitzà la prou coneguda àrula que l'aller *L(ucius) Petreius Victor* dedicà al déu Kautes-Mitra i que ens donà la primera pista sobre la importància excepcional d'aquest jaciment. De Francisco, en la seva obra sobre la religió mitraica a Hispània, ens descriu aquesta peça en els següents termes:

«Pequeño altar levantado en honor del dios C(K)autes, poco después (línea seis), identificado con el propio Mithra. Caso, hasta el momento, único en la península Ibérica ya que los otros exvotos hispanos que honran a uno de los dadóforos, en ventaja Cautes, no son menciones expresas de la identificación de Mithra con sus acompañantes divinos sin embargo, evidente

en temas iconogràfics del mithreo de Mérida, dadóforo-Mithra como parte de la trilogía.

Del donante, con tria nomina, Lucius Petreius Victor, comerciante o productor de ajos (lectura propuesta para el término aliaris), se sabe que el gentilicio Petrius es conocido en Badajoz y Mérida y, el cognomen Victor típicamente africano propio en Hispania de personas nacidas en estado servil aunque no siempre hay garantías de que estos individuos fuesen africanos-púnicos de nacimiento o ascendencia.

El monumento parece datar de la segunda mitad del siglo II, tiempo en que el mithreo de Mérida irradió en todo su esplendor»

(De Francisco 1989, p. 59).

Inicialment, l'atribució al déu Kautes va ser controvertida, ja que Sebastià Mariner va considerar la possibilitat que es tractés del déu Kautopates, així com llegir l'expressió *aliarius* com a jugador de daus, amb la qual cosa va interpretar-la com a guanyador (*victor*) als daus i que, per això, *L(ucius) Petreius* li dedicava l'ex-vot. Per altra banda, tal com insinua De Francisco, veiem un seguit de coincidències de possible connexió; no sabem fins a quin punt poden ser casuais entre els personatges esmentats en inscripcions de Mèrida i dos ex-vots de can Modolell (l'àrula de *Petreius* i la placa d'*Accius* o *Paccius*), fet que també s'entreveu en el cas de la inscripció de *Barcino* dedicada a Kautes per *L(ucius) Valer(ius) Monteius*.

Resultà força sorprenent la qualitat i quantitat de material exhumat en el nivell IV de l'estança 6, tenint present la poca superfície d'excavació disponible, ja que la seva major part havia estat destruïda amb la construcció del traçat del camí, i una part de l'estratigrafia estava alterada a causa de la tomba T-1 i de la fossa F-1, ambdues d'època medieval. Destaca la troballa de peces de vidre, majoritàriament pertanyents a ungüentaris, la qual cosa féu pensar que podria tractar-se del testimoni material d'algun tipus de ritual (Clariana 1998, pp. 67-76). Així mateix, la troballa de diversos asos de bronze romans i peces d'aquest mateix metall, com serien l'ex-vot, en una petita *tabula ansata*, d'un llibert del procurador de Vespasià (ref. 50.981), una peça de bronze semblant a un alfil d'un joc d'escacs⁶ (ref. 50.085), una fibula amb aplics d'argent (ref. 50.086) i un fragment de vora d'un possible braser, *foculus*, decorat amb oves (ref. 50.082), ens apunten vers la possibilitat d'un petit amagatall (per no dir-ne tresoret).

L'espai núm. 7, no sabem fins a quin punt correspondria amb un àmbit cobert o a l'aire lliure, si més no, creiem que seria l'espai de pas des del qual s'accediria a les estances núms. 4 i 5. A l'angle sud-oest s'exhumaren les restes de la tomba medieval (T-2) amb caixa de lloses, i davant el portal de la sala de pintures (estança 4) apareixia la fossa medieval F-5. Sorprenen sobretot la singularitat dels materials trobats que formen part de les terres de l'estrat IV (en els dos subquadres 0 que s'indicaren), si bé el sector es trobava força alterat pel rebaix de terres que havia produït un «bulldozer» i pel fet d'estar just al costat del camí. La qualitat dels materials ens fa pensar en la possibilitat d'un ritual com el que trobarem *in situ* en

el subsòl de l'estança 5, o d'un petit abocador d'escombraries, aspecte aquest darrer que es veuria recolzat per la possibilitat de trobar-se a l'aire lliure. Podem veure una interessant mostra de ceràmiques de parets fines, de producció bètica, itàlica i local,⁷ així com també ceràmiques comunes com dues gerres, una d'elles forma Vegas 37 i amb grafit (ref. 50.161) i, l'altra, globular i monoansada de la forma Puerta 2.403 (ref. 50.152), una olla africana, de fons estriat, forma Ostia II - 303 (ref. 50.162), un fragment de pàtera de perfil complet de vermell pompeïà (ref. 50.109) amb la marca de terrisser esgrafiada al seu dessota: «STM»,⁸ així com una pàtera de sigil·lata sud-gàl·lica forma Drag. 15/17 amb la marca «REGENI(us)» de La Graufesenque. També fou en aquest mateix estrat IV on s'exhumà el prou conegut cap de lleó de bronze⁹ (ref. 50.173) i un aplic de bronze que correspondria a un ornament de cavall.¹⁰

Pla i Revilla varen continuar l'excavació en l'àrea de l'antic centre del camí, en la zona situada just a l'est de l'actuació dels anys setanta, arribant a la conclusió que podia tractar-se d'un espai de distribució; així mateix, pogueren localitzar un mur que discorria en direcció nord-sud, desviant-se lleugerament de l'alineació de les estructures conegudes. En el seu estudi ens expliquem com:

«El último sondeo se realizó en el centro del antiguo camino de Can Segarra. Este sondeo es importante porque afectaba a una zona no excavada hasta el momento y en él se localizaron algunas construcciones que aportan nuevos datos sobre la organización de los espacios de Can Modolell. El elemento más significativo es un muro de unos 5 m de longitud y 0'50 de anchura (Muro 52), con una orientación aproximada noreste-sureste, y una alineación prácticamente paralela a la de los muros 8, 9 y 16. El espacio delimitado por todas estas paredes, con una forma trapezoidal, es de unos 48 m². El trazado del Muro 52 se prolonga hasta la finca vecina (masia Modolell). La obra utiliza piedra granítica de forma y tamaño diversos, ordenada en hiladas regulares mediante la combinación con pequeñas piedras y fragmentos de tegulae y ladrillos. A unos 0'40 m al oeste del muro se sitúa una estructura cuadrangular, de 0'60 m de lado, formada por piedras y fragmentos de ladrillos (Elemento 53); esta obra sirvió posiblemente de basamento.

Al suroeste de las estructuras 52 y 53, en el centro del camino, se localizó una alineación de piedras de gran tamaño y forma irregular, dispuestas verticalmente. Sus dimensiones y posición hacen pensar en una obra de cimentación para un muro. Es posible que se trate de una construcción de cronología romana; de hecho, en la planimetría publicada se aprecia como una pared se prolonga desde el centro del yacimiento hacia el este (Fig. 4, Pared 11) y su orientación podría corresponder al cierre meridional del muro 52; pero no hay ningún dato estratigráfico para establecer sus relaciones mutuas y, por tanto, ofrecer una cronología relativa.

Corresponde a este conjunto de construcciones una secuencia estratigráfica situada bajo el camino, relativamente bien conservada y que no

ha podido ser excavada. Sólo se ha identificado, bajo el nivel superficial, lo que parece un piso de tierra batida que se relacionaría con los niveles de pavimentación más modernos de la habitación septentrional (U.E. 2026 y 2027). La presencia de este pavimento y la alineación de los diversos muros sugieren la existencia de un espacio de distribución, relacionado con la habitación septentrional y con la “Sala de pinturas”, que podría servir para comunicar todo el sector con otras dependencias situadas más hacia el este». (Pla, Revilla 2002, p. 228-229).

El moment fundacional del jaciment és quelcom difícil de precisar, el grup d'habitacions del camí, objecte d'aquesta comunicació, creiem que serien construïdes en un espai cronològic que podríem situar entre els anys 25 fins al 50 dC, a molt estirar. No obstant això, a la vista dels materials, creiem que no seria desencertat pensar en una datació enquadrada entre els regnats de Tiberi i Claudi. A més, a la problemàtica que tenim de datació d'aquestes estructures, hem d'afegir-hi el fet –que ja s'esmentà en les diverses comunicacions de la *Sessió d'Estudis Mataronins*–, que suposa que s'hagin localitzat elements d'època romana però de cronologia anterior, per la qual cosa també podem, hipotèticament, suposar que hi hauria estructures anteriors a les trobades al peu del camí i que, a hores d'ara, resten pendents de ser localitzades i excavades.

Si bé en l'estrat V d'aquest sector, en les diferents trinxeres de fonamentació, no s'hagi exhumat massa materials amb cronologia precisa, sinó que més aviat són un reflex residual de l'etapa ibèrico-tardana, ja que l'indret hauria format part del gran camp de sitges que abasta des de la propietat que havia estat del company Rafael Esteban i fins a l'extrem sud que es trobaria a la finca de can Lladó - Modolell; malgrat això, es varen trobar dos contextos de notòria importància cronològica:

- Desmuntatge del mur P-1.
- Ritual fundacional en el subsòl de l'estança 5.

Desmuntatge del mur P-1

A mesura que anava avançant l'excavació, ens adonàrem que un dels murs discorria pel sota el camí; aleshores l'Ajuntament de Cabrera ens va comunicar que aviat procediria a l'arranjament del vial, per la qual cosa fou necessari procedir a desmuntar la part alta del mur P-1. El parament del mur era fet a base de pedres unides amb argila, fet que facilità el treball; en el seu farciment interior es varen exhumar alguns materials ceràmics sens dubte indicatius del moment cronològic de la seva construcció, entre els quals hi havia un coll d'àmfora itàlica de la forma Dressel 2-4 (ref. 50.148), fragments de vores de ceràmica comuna, de tradició ibèrica i de cuina, una vora d'àmfora laietana forma Pascual 1, així com un fragment de vora de païtera de terra sigil·lata, possiblement itàlica, forma similar a la Conspectus 2.1.2.

Ritual fundacional en el subsòl de l'estança 5

Així doncs, l'estança núm. 5 (Q-10bis; Sc b) va oferir la sorpresa que, en arribar al final, gairebé tocant al sauló, s'hi varen trobar, en un reduït espai, un total de 12 peces, algunes d'elles en molt bon estat de conservació; concretament es tractava de:

1. Una pàtera de ceràmica sigil·lata itàlica-aretina (ref. 50.257), de la forma *Conspectus* 4, amb segell central del terrisser *Rasinius* i els segells de *Memmius* (imprès dues vegades) i d'*Hiera*, datable entre els anys 25-15 aC (Bonamusa, Garí, Clariana 1998, p. 39).

2. Dos vasets de ceràmica de parets fines, de fabricació bètica, forma *Mayet XXXVII*, amb decoració de granets de sorra a l'exterior i vernís color taronja de brillantor metàl·lica (ref. 50.260-50.261).

3. Dos vasets de ceràmica grisa de la costa catalana, forma *Barberà-Nolla-Mata B* (ref. 50.264-50.265).

4. Dues pàteres també de ceràmica grisa de la costa catalana, variants de la forma *Barberà-Nolla-Mata A-III* (ref. 50.267-50.268).

5. Un perfil complet de cassola de vora bífida de fabricació itàlica, forma *Ostia II - 306* (ref. 50.259).

6. Una gerra monoansada, variant de la forma *Puerta 2.104* (ref. 50.263).

7. Una gerra globular monoansada, forma *Puerta 3.116* (ref. 50.251).

8. Una gerra de dues nanses, variant de la forma *Puerta 3.110* (ref. 50.262).

9. Tres fragments de possible espasa de ferro amb beina (ref. 50.266).

Tot aquest conjunt ens demostra que possiblement estem davant un ritual fundacional, i que els esmentats objectes haurien estat dipositats/enterrats immediatament al dessota del paviment de l'estança. No ens ha d'estranyar que consti dins el conjunt una possible espasa que forma part del ritual màgic, ja que coneixem un paral·lel a *Cabrera de Mar* mateix, que concretament fou trobat sota el paviment d'enllosat del portal de l'entrada sud del poblat ibèric de *Burriac* (Banús 1994, p. 26). Veiem com aquest conjunt de peces ens dona una cronologia força precisa que es pot situar vers els anys 25-50 dC.

CONCLUSIONS

A tall de conclusions hem de dir que, malgrat la precarietat de mitjans amb els quals comptàvem quan vàrem realitzar l'actuació arqueològica de les estances del camí i les moltes alteracions que presentava l'estratigrafia a causa de les fosses medievals, pels resultats obtinguts podem arribar a aproximar un seguit de conclusions valuoses pel fa al coneixement de la seva evolució i cronologia, dels materials arqueològics (ceràmiques i metalls, entre d'altres) i de l'arquitectura del conjunt exhumat.

Així, les estructures altoimperials trobades al peu del camí de can Segarra, pel que hem pogut veure, no serien altra cosa que unes dependències auxiliars, construïdes entre els anys 25 i 50 dC, del que creiem que fou un gran conjunt arquitectònic de dimensions i superfície encara no determinades. Per la decoració pictòrica que presentaven les estances, així com l'absència de paviments de qualitat i les reduïdes dimensions dels espais, fa pensar que estarien destinades a habitacles del servei domèstic o esclaus. L'actuació portada a terme per Carlos Pla i Victor Revilla l'any 1999, ens corrobora plenament les nostres dades; a més, la imbricació de dades de les dues actuacions fa possible una millor interpretació del conjunt d'estances del camí. Així, un dels detalls que a finals dels anys setanta s'havia detectat, com era el fet que la planta de les construccions s'estrenyia a mida que s'avançava vers el nord, també s'aprecia ara en la disposició del mur 52 excavat per Pla i Revilla. L'explicació que s'hi pot donar és que la planta de l'estructura s'hauria planificat inicialment a semblança d'un ventall, estrenyent-se pel nord i eixamplant-se pel sud, de forma que, arquitectònicament l'obra s'adaptaria a la desigual topografia del terreny.

També cal constatar que en el jaciment es veu la presència de materials més antics, la qual cosa fa pressuposar la possible existència, en un altre indret del jaciment, d'estructures romanes amb data anterior a la que aquí hem enregistrar. La presència de fragments de mosaic de *signinum* amb tesselles, un fragment de campaniana B amb grafit llatí, la inscripció d'un duumvir (F. Celer) datada a l'època d'August i alguns materials ceràmics com les diferents formes de sigil·lata itàlica, donen peu a aquesta possibilitat.

El moment àlgid del jaciment, sens dubte, fou l'època severa. Les pintures de les estances vistes són d'aquest moment, com també ho és la remodelació arquitectònica que tingué lloc a la zona del criptopòrtic. Encara que en el sector del camí les troballes ens indiquin que haurien estat unes dependències secundàries, en canvi hi trobem testimonis d'elements que, amb tota seguretat, haurien vingut de la zona noble del conjunt, com són el capitell toscà, els fragments de «columna segmentata», fragments d'antefixos, marbres, etc. Tots aquests elements ens parlen d'una monumental construcció que existiria a tocar d'aquest indret. Així mateix, els elements votius i de culte demostren la gran importància que va tenir el santuari rural dedicat al déu Kautes-Mitra i a d'altres divinitats paganes.

La crisi del segle III dC posaria fi a tot aquest esplendor, l'indret restaria abandonat i saquejat, i no seria fins a la segona meitat avançada del segle V dC o, a molt estirar, inicis del segle VI dC (aproximadament anys 460/470 i 520 dC), que es tornaria a habitar i construir unes noves estructures, terraplenant, espoliant i oblidant les anteriors.

Finalment, no podem deixar d'assenyalar la necessitat de prosseguir en els estudis de recerca i conservació d'aquest jaciment arqueològic, de capdal importància per a l'estudi de la presència de Roma a Catalunya, per a un millor coneixement d'aquella societat tan llunyana i, a la vegada tan propera, així com també de la divulgació del conjunt de la *facies mobiliar* i les construccions que il·lustren aquella època.

Joan Bonamusa, Joan Francesc Clariana,
Rosa Isabel Garí, Enric Juhé

NOTES

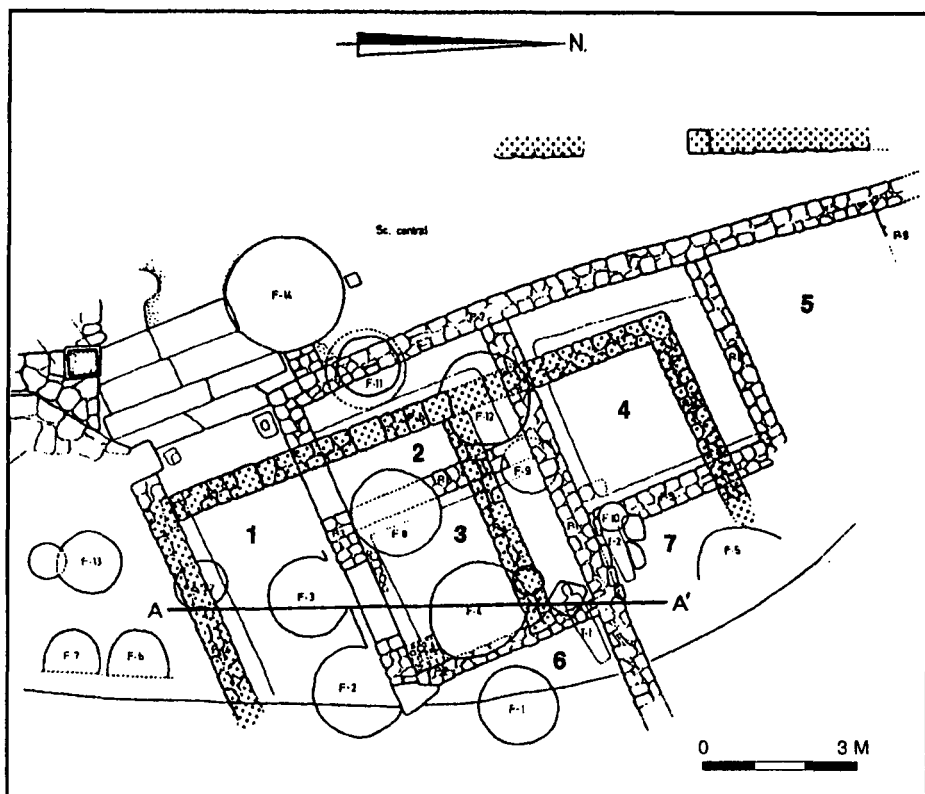
- 1.- Aquesta comunicació, bàsicament és una ampliació i posada al dia de la que vàrem presentar en ocasió de les *III Jornades d'Arqueologia de Cabrera de Mar i del Maresme*, que tingueren lloc a Cabrera de Mar el dia 1 de juliol de 2000, amb el títol «Notícia sobre la descoberta del jaciment de can Modolell: les estances del sector del camí (Cabrera de Mar)».
- 2.- La datació de l'abandó l'hem pogut constatar, bàsicament, mitjançant la troballa de monedes i ceràmiques en aquest estrat. D'entre aquests materials, destaquem la presència d'una moneda de bronze de Tètric (l'últim emperador de la Gàl·lia), datada entre els anys 268 i 273, trobada dessota l'estrat de teulada caiguda (quadre 27, nivell IV-b, ref. 50.424).
- 3.- Un càlcul aproximat i hipotètic, aplicant les fórmules de proporció de l'arquitecte-tractadista romà Vitrubi, dona, per a una habitació d'aquesta mida, una alçada aproximada de 3'7 m, la qual cosa donaria per a cada mur superfícies de 14'8 m² (P-1), 12'6 m² (P-5), 13'32 m² (P-7) i 13'87m² (P-8); això donaria un total aproximat de 55 m² de superfície pintada, excloent la hipotètica volta, o cel ras, que cobriria l'estança, la qual també creiem aniria pintada.
- 4.- Assenyallem que la pobresa de mitjans d'aquestes pintures ens allunya dels exemples de principis de l'Imperi, on fins i tot els exemples de províncies solen estar molt més ben elaborats. Les capes de preparació, per poques que siguin, solen ser més gruixudes i estar molt més ben disposades. Només a partir de mitjan segle II de la nostra era, comença a decaure la tècnica i comencem a trobar exemples tan rústics com el nostre.

- 5.- Els motius de punts i cercles en els angles són relativament freqüents a Hispània, així tenim restes a Santa Coloma de Somoza (Lleó) i a Càstulo, on apareixen punts diagonals en línia, el primer, dels segles I o II de l'Imperi, i el segon, sense context. Però el conjunt que ofereix més varietat i els paral·lelismes més notables és el que es pot estudiar en les pintures conservades a les cases de Mèrida, on veiem punts diagonals en angles combinats de vegades amb petits detalls florals, com és el cas d'algunes pintures de la casa del Mitreu, destacant, en especial, les de l'habitació del mosaic Còsmic i algunes de les pintures del peristil. Detalls similars apareixen també en les sales de pintures de la casa de l'Amfiteatre.
El conjunt de pintures de la casa del Mitreu es situa cronològicament, segons García Sandoval i Abad Casal, entre la segona meitat del segle I i la primera meitat del segle II de la nostra era; afegim, a més, que algunes són pintures de canelobre i la resta presenten certa similitud compositiva entre elles. De fet, i repassant la bibliografia que hi ha sobre pintura mural romana, veiem que els esquemes de canelobres són el principal tipus de decoració fora d'Itàlia a partir del canvi d'era, època en què s'originen, imposant-se a la mateixa Itàlia sobretot a partir del segle II de la nostra era.
- 6.- Podem comparar aquest element amb l'apèndix, o agafador superior, que apareix en un tinter, *teche per inchiostro*, que es conserva al Museu Arqueològic de Nàpols; vegeu Andreae *et alii* 1993, p. 182, núm. 220.
- 7.- De l'inventari destaquem el següent detall:
Ref. 50.111, vas de dues nanses, de producció bètica, forma Mayet XXXVII, amb decoració reticulada de *losanges*.
Ref. 50.112, fragment de vora amb decoració de granets de sorra, de producció bètica, forma Mayet XXXVII.
Ref. 50.113, fragment de vora de clofolla d'ou, de producció gaditana, forma Mayet XXXIV.
Ref. 50.114, fragment de vora amb decoració de línies ondulades fetes amb pinta, producció catalana, forma Puerta IX / López Mullor LIV.
Ref. 50.116, fragment de paret amb decoració de barbotina, de producció itàlica, forma Mayet XIX.
Ref. 50.118, gerreta monoansada, amb decoració de barbotina, possiblement de fabricació itàlica, de la qual López-Mullor localitza un paral·lel formal a *Barcino*.
- 8.- La interpretació, o lectura de la marca, creiem que correspondria al terrisser *S(ocra)T(es) M(arius)*, segons deduïm dels exemples d'Aguarod 1991, p. 75 (forma 6 Luni 5).
- 9.- El podem comparar amb els apèndixs que apareixen, en funció de nanses, en alguns brasers, *foculus*. Originalment portaria un anell a la boca (vegeu Andreae *et alii* 1993).
- 10.- Vegeu Bishop 1988, p. 149, fig. 46, *type sketches for pendants, types 6-8e*. Es coneixen exemples a Aislingen, Baden, Besançon, Bregenz, Chichester, Colchester, Harlow, Hod Hill, Hofheim, Hüfingen, London, Longthorpe, Luxeuil, Mainz, Neuss, Oberstimm, Carranque, així com a Burriac i a *Iluro*.
- 11.- Per a la bibliografia restant, podeu consultar l'article «Aportacions a l'estudi del criptopòrtic de can Modolell (Cabrera de Mar)», *XVII Sessió d'Estudis Mataronins*, 20 de novembre de 2000 (Mataró 2001).

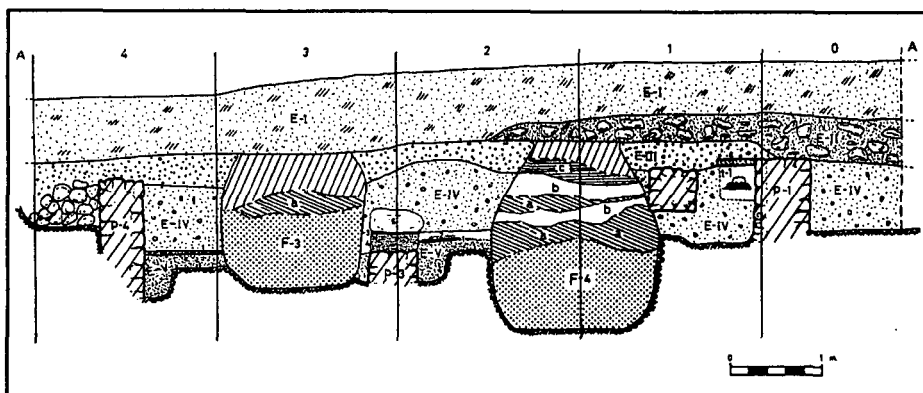
BIBLIOGRAFIA¹¹

- AGUAROD, C. *Cerámica romana importada de cocina en la Tarraconense* (Zaragoza 1991).
- BANÚS, J. «La porta meridional del poblat ibèric de Burriac. Noves aportacions a partir de la campanya de 1991», *X Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 1994), pp. 23-32.
- BARBERÀ, J.; NOLLA, J.M.; MATA, E. *La ceràmica grisa emporitana* (Barcelona 1993).
- BEAL, J.C. *Les objets de tabletterie antique du musée archéologique de Nîmes* (Nîmes 1984).
- BECK, R. «Mithraism since Franz Cumont», *ANRW*, II, 17.4 (Berlin-Nova York 1984), pp. 2.002-2.115.
- BECK, R. «Ritual, myth, doctrine, and initiation in the mysteries of Mithras: new evidence from a cult vessel», *The Journal of Roman Studies*, XC (2000), pp. 145-180.
- BENDALA, M. «Die orientalischen Religionen Hispaniens in vorrömischer und römischer Zeit», *ANRW*, II, 18.1 (Berlin-Nova York 1986), pp. 345-408.
- BISHOP, M.C. «Cavalry equipment of the Roman army in the first century A.D.», *Military Equipment and the Identity of Roman Soldiers* (Ed. J.C. Coulston), BAR International Series 394 (1988), pp. 67-195.
- BONAMUSA, J.; CLARIANA, J.F.; GARÍ, R.I. «Dades per a l'estudi de l'hàbitat medieval en el jaciment arqueològic de Can Modolell (Cabrera de Mar)», *II Jornades d'Història i d'Arqueologia Medieval del Maresme. L'organització de l'espai i models de poblament, octubre 2001*. Grup d'Història del Casal (Mataró 2003).
- BONAMUSA, J.; CLARIANA, J.F.; GARÍ, R.I.; JUHÉ, E. «Notícia sobre la descoberta del jaciment de Can Modolell: les estances del sector del camí (Cabrera de Mar)», *III Jornades d'Arqueologia de Cabrera de Mar i del Maresme* (1 de juliol de 2000), *Illuro*, 3. Cabrera de Mar (en premsa).
- BONAMUSA, J.; CLARIANA, J.F.; GARÍ, R.I.; JUHÉ, E. «Aportacions a l'estudi del criptopòrtic de Can Modolell (Cabrera de Mar)», *XVII Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 2001), pp. 165-200.
- BONAMUSA, J.; CLARIANA, J.F.; GARÍ, R.I.; JUHÉ, E. «El clos arqueològic de Can Modolell», *Cabrera de Mar Segle XX. Quaderns per a la Memòria*, Ajuntament - Fundació Alsina (Cabrera de Mar 2003), pp. 1-12.
- BONAMUSA, J.; CLARIANA, J.F.; GARÍ, R.I.; PERA, J.; SOLER, A. «El jaciment de Can Modolell (Cabrera de Mar - El Maresme) com a nucli de romanització», *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior, Homenatge a Josep Estrada i Garriga* (Barcelona 1998).
- BONAMUSA, J.; GARÍ, R.I.; CLARIANA, J.F. «Notícia sobre l'excavació del sector de la torre semicircular de Can Modolell (Cabrera de Mar)», *XIV Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 1998), pp. 33-65.
- CASAS, J.; RUÍZ DE ARBULO, J. «Ritos domésticos y cultos funerarios. Ofrendas de huevos y gallináceas en villas romanas del territorio ampuritano (s. III d.C.)», *Pyrenae*, 28 (Barcelona 1997), pp. 211-227.

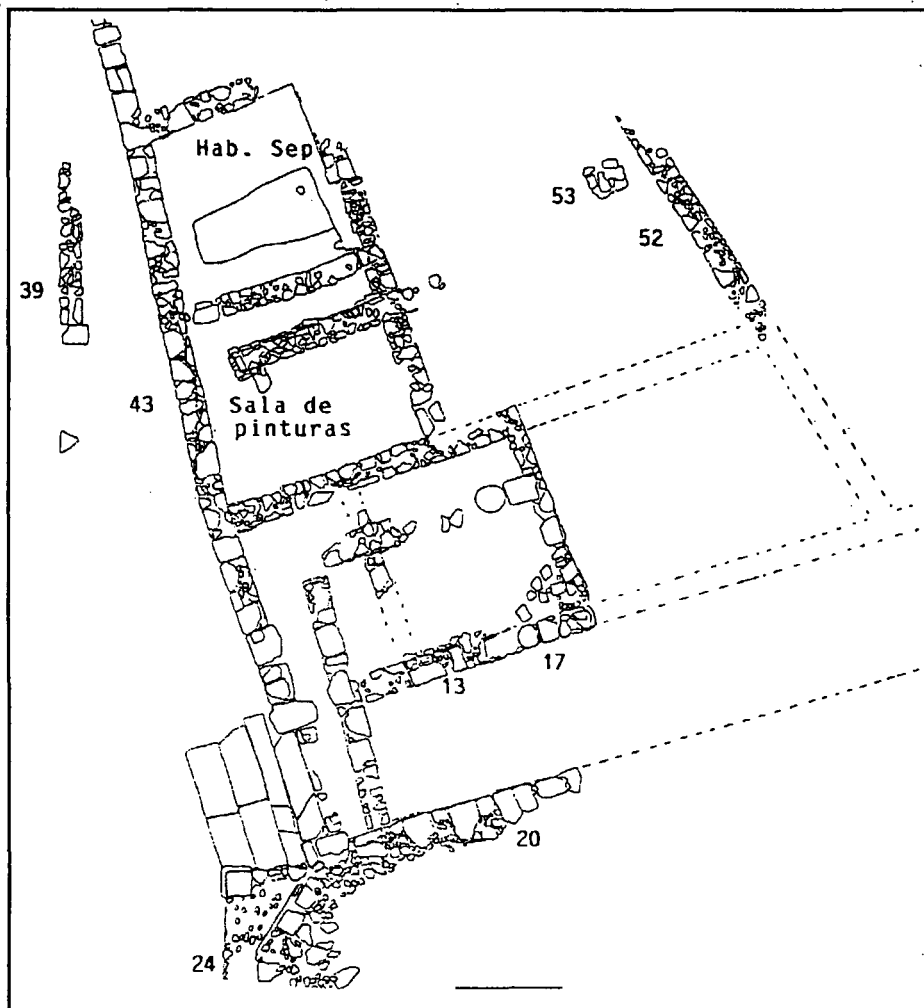
- FABRÉ, G.; MAYER, M.; RODÀ, I. *Inscriptions romaines de Catalogne. I. Barcelone (sauf Barcino)* (Paris 1984).
- FABRÉ, G.; MAYER, M.; RODÀ, I. *Inscriptions romaines de Catalogne. V, suppléments aux volumes I-IV et instrumentum inscriptum* (Paris 2002).
- FERNÁNDEZ VEGA, P.A. *La casa romana* (Madrid 1999).
- JÀRREGA, R.; CLARIANA, J.F. «Aportación al conocimiento de unas estructuras arquitectónicas tardorromanas del yacimiento arqueológico de Can Modolell (Cabrera de Mar, Barcelona)», *Archivo Español de Arqueología*, núm. 63 (Madrid 1990).
- JÀRREGA, R.; CLARIANA, J.F. «El jaciment arqueològic de Can Modolell (Cabrera de Mar, Maresme) durant l'Antiguitat tardana. Estudi de les ceràmiques d'importació», *Cypsela*, XI (Girona 1996).
- LAFON, X. *Villa maritima. Recherches sur les villas littorales de l'Italie romaine* (Roma 2001).
- MARTÍ, C.; JUHÉ, E. «La restauración de los restos de pintura mural de la sala norte del yacimiento de 'Can Modolell', Cabrera de Mar (Barcelona)», *I Coloquio de pintura mural romana en España* (València 1992), pp. 185-189.
- MAYER, M.; RODÀ, I. «El comercio del mármol en el Mediterráneo y su reflejo en la ciudad Romana de Sagunt», *Saguntum y el mar* (València 1991), pp. 37-43.
- MAYER, M.; RODÀ, I. «El marmor Chium o Portasanta en Hispania», *Romanité et cité chrétienne. Mélanges en l'honneur d'Yvette Duval* (Paris 2000), pp. 141-149.
- MAYET, F. *Les céramiques a parois fines dans la Péninsule Ibérique* (Paris 1975).
- MONTÓN, J. *Las ámulas de Tarraco* (Tarragona 1996).
- PEREA, S. «Simbolismo astrológico del cuervo en la tauroctonía mithraica (a propósito de una gema del Museo arqueológico Nacional)», *Boletín del Museo Arqueológico Nacional*, XVII, 1 y 2 (Madrid 1999), pp. 49-58.
- PLA, C.; REVILLA, V. «Can Modolell (Cabrera de Mar, El Maresme)», *Jornades d'Arqueologia 2001*, pre actes (La Garriga 2001), pp. 124-126.
- PLA, C.; REVILLA, V. «El santuario romano de Can Modolell (Cabrera de Mar, Barcelona). Nuevas aportaciones para su interpretación», *Empúries*, 53 (Barcelona 2002), pp. 211-239.
- PUERTA, C. «La ceràmica comuna romana a la costa Laietana», *Laietania*, 12 (Mataró 2000).
- REVILLA, V. «Santuarios, élites y comunidades cívicas: consideraciones sobre la religión rural en el *Conventus Tarraconensis*», *Religión y propaganda política en el mundo romano* (Barcelona 2002), pp. 189-226.
- RODÀ, I. «La explotación de las canteras en Hispania», *Hispania. El legado de Roma* (Zaragoza 1999), pp. 123-131.
- RODÀ, I. «Els marbres de Carranque», *Carranque. Esplendor de la Hispània de Teodosi* (Barcelona 2001), pp. 97-104.

Planta de les estructures excavades al peu del camí de can Segarra.
Els murs en trama de punts indiquen la fase Baix Imperial (dibuix: Robert Lleonart).

Tall estratigràfic (dibuix: Joan F. Clariana).

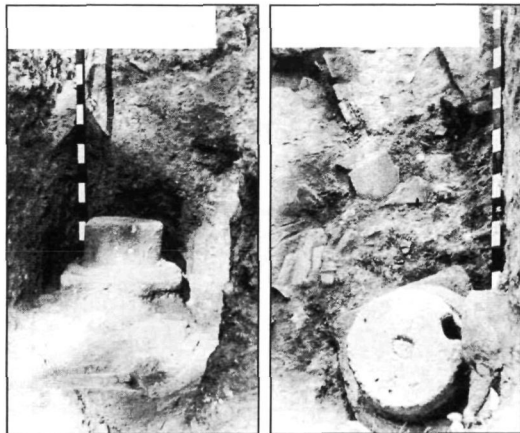
Detall de la planta publicada per Pla - Revilla 2002
(excepte les línies de punts que indiquen la hipotètica reconstrucció del conjunt).

Vista del conjunt, des del costat oest, abans de la construcció de la coberta
(foto: Joan F. Clariana).

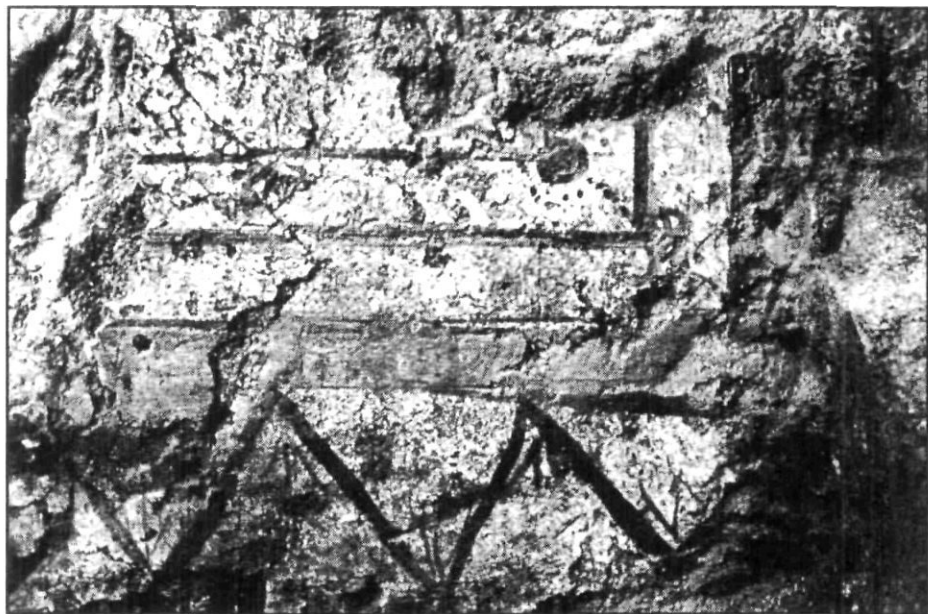
Vista del conjunt, des del costat est, abans de la construcció de la coberta
(foto: Joan F. Clariana).

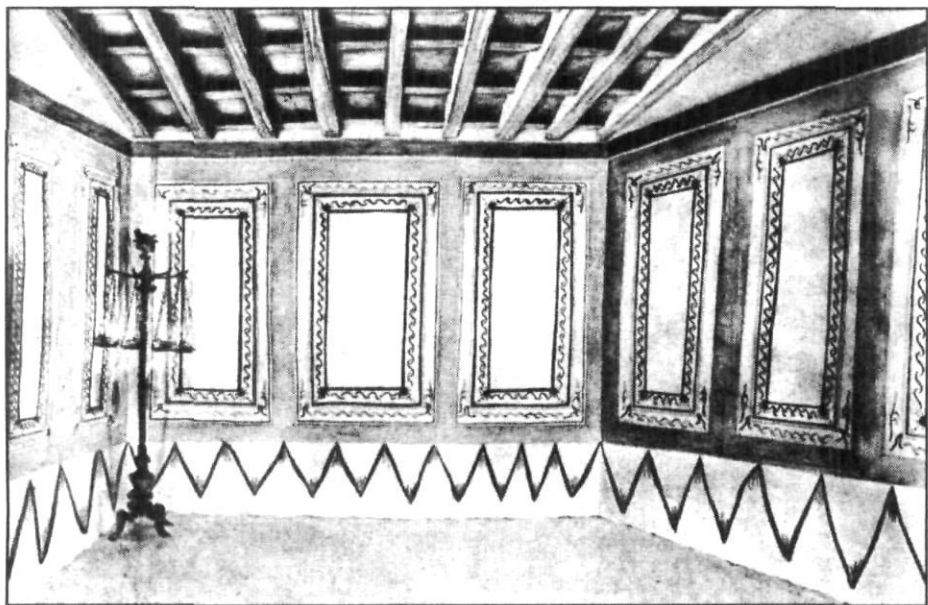
Detalls de l'excavació del quadre 2, estança núm. 3
(fotos: Francesc Navarro).

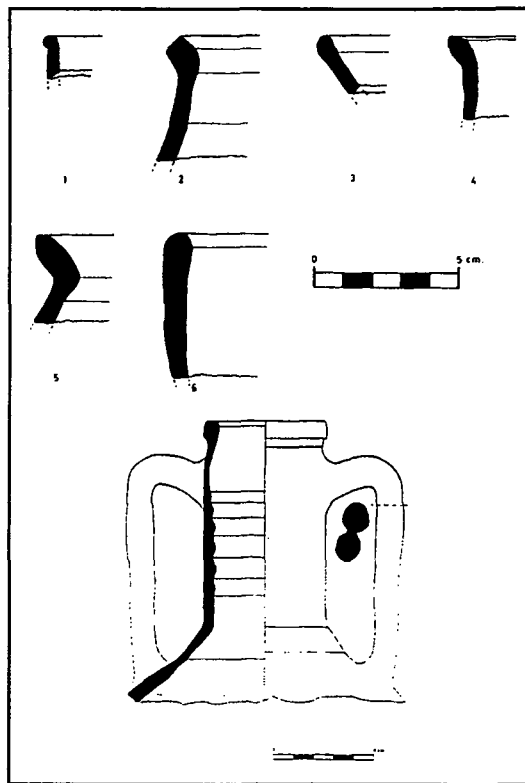
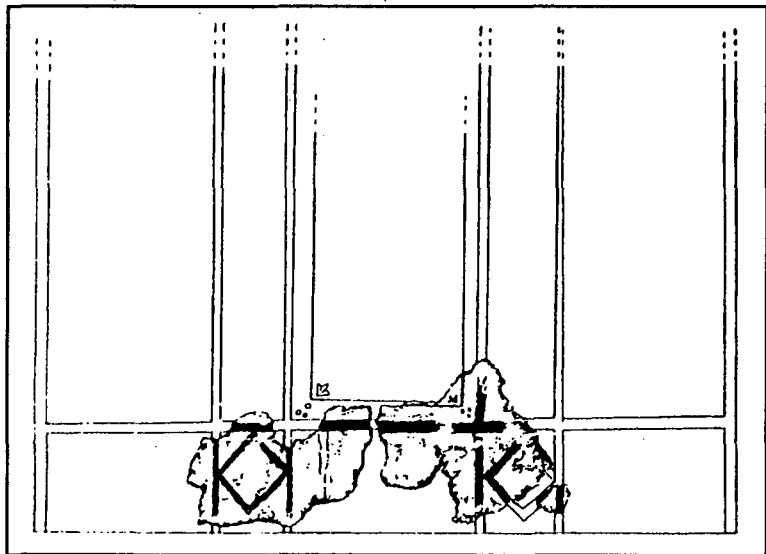
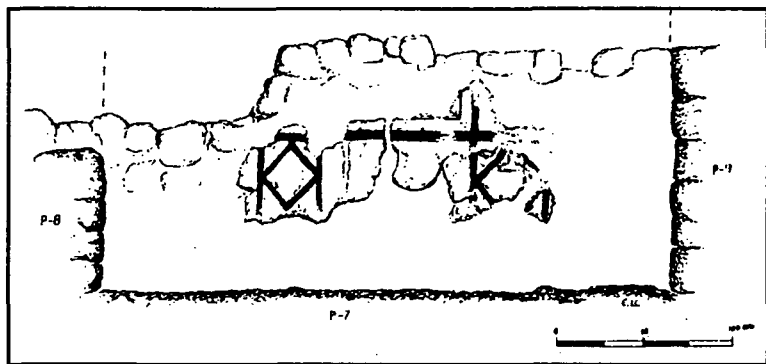
Detall de l'excavació del sector de les escales
i la fossa 14 (foto: Ramon Manent).

Detall de les pintures de l'estança núm. 4 (foto Joan Bonamusa).

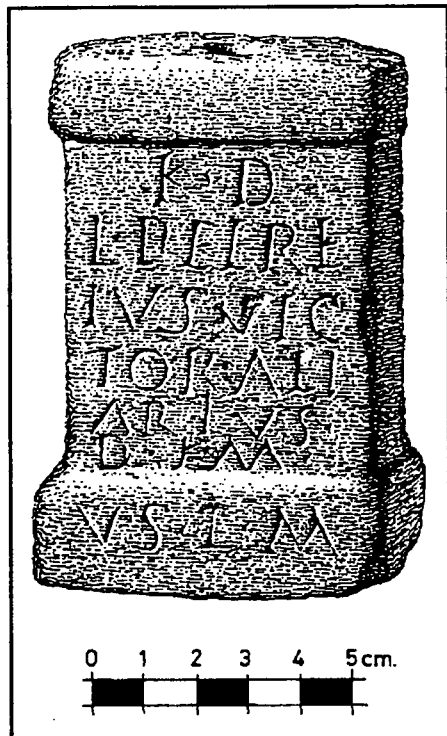

Reconstrucció ideal del conjunt pictòric de l'estança núm. 4 (dibuix Enric Juhé).

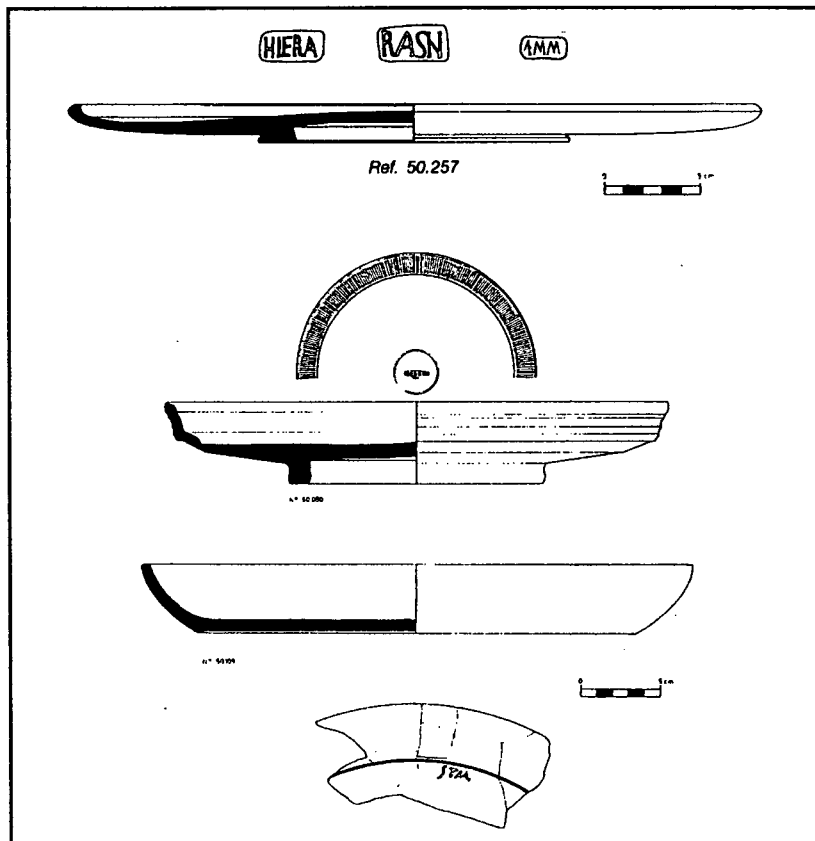

Materials ceràmics exhumats en el reomplert del mur nord (P-1) de l'estança núm. 6 (dibuix: Joan F. Clariana).

A dalt, detall de l'alçat del mur oest (P-7) de l'estança núm. 5. A baix, reconstrucció de l'esquema figuratiu (dibuix: Enric Juhé).

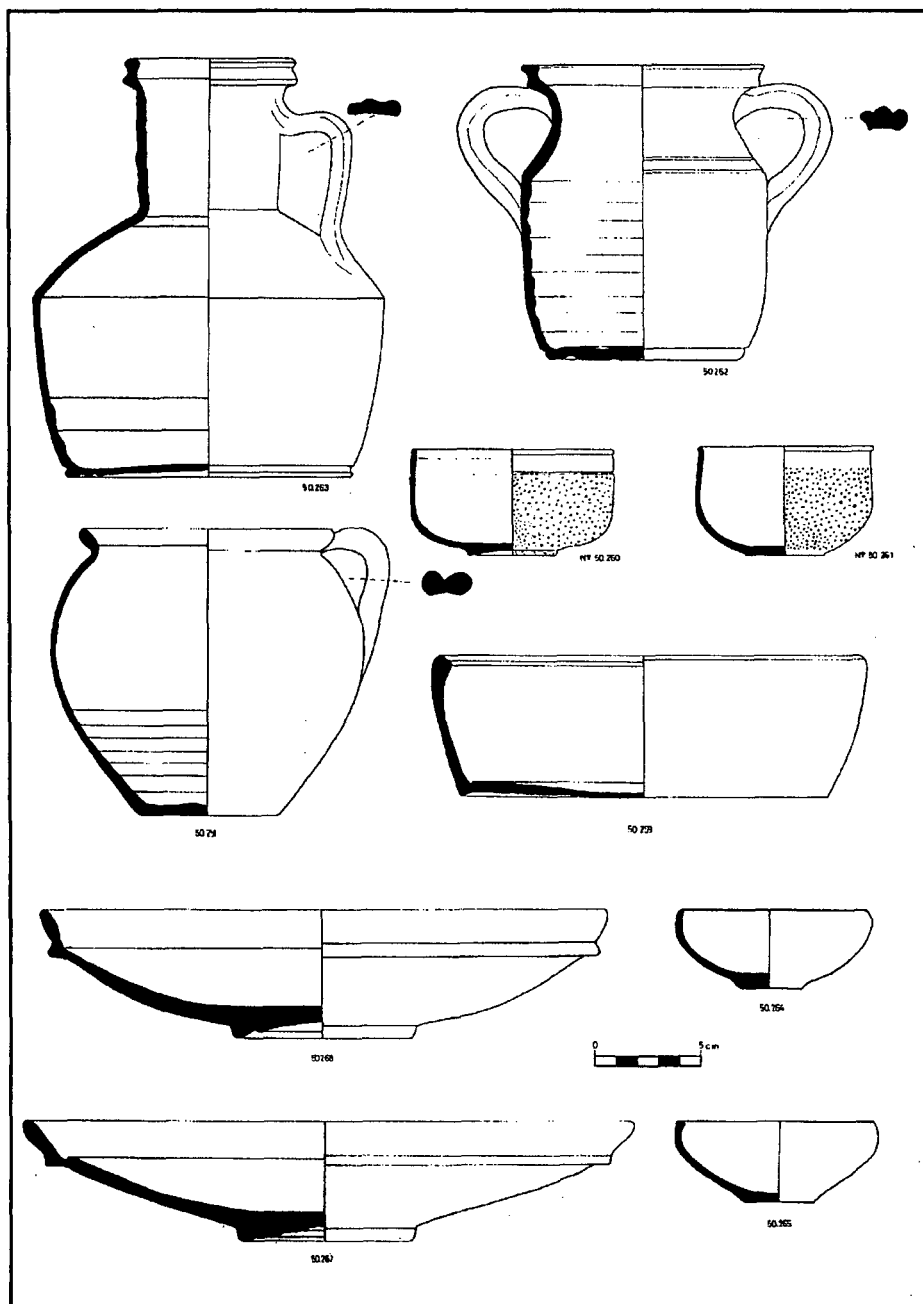

Àrula ofrenada per *L(ucius) Petreius Victor* al déu *K(autes) M(itra)*. (Dibuix: Jordi Arenas).

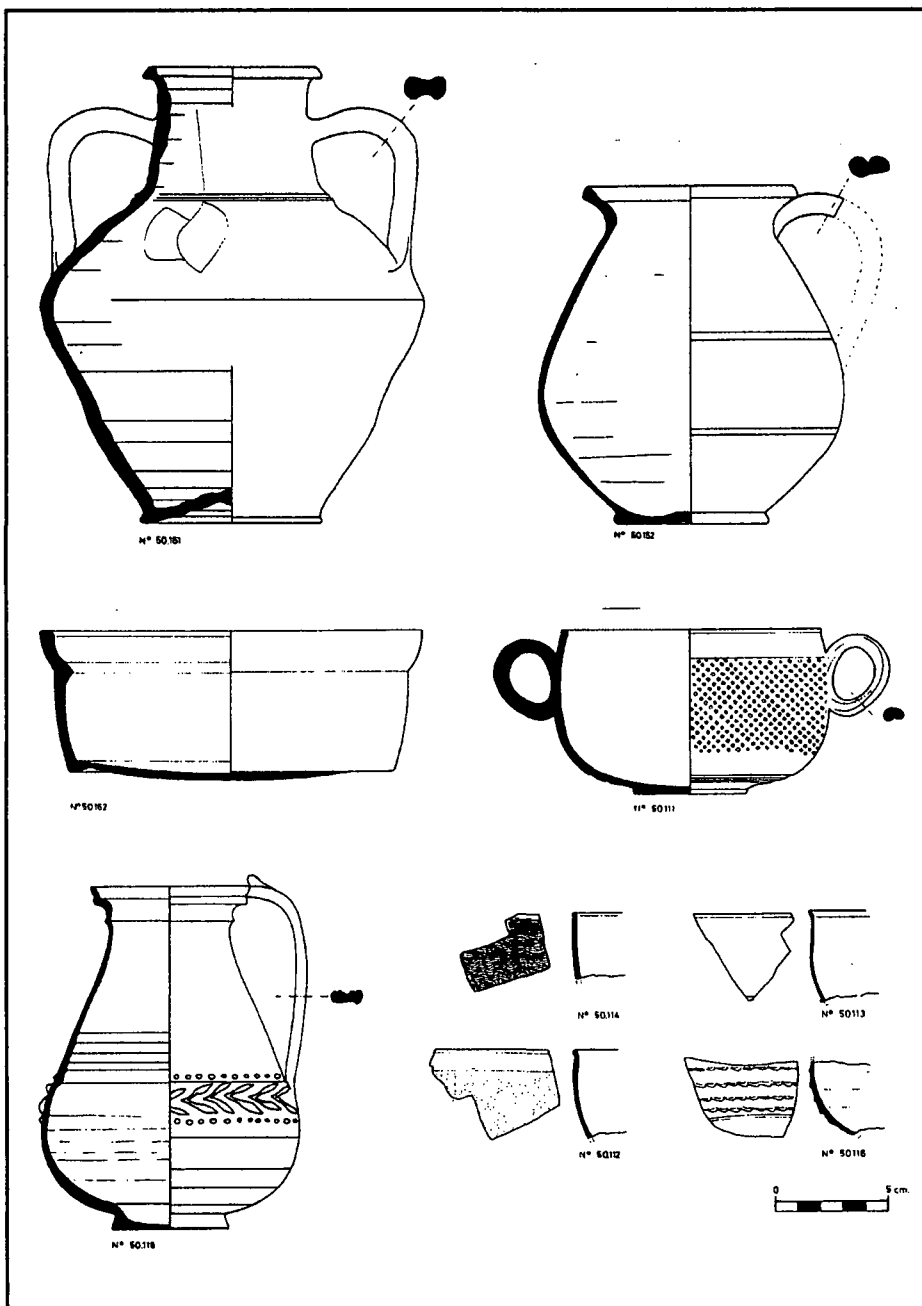

A dalt, pàtera de sigil·lata itàlica, signada per *RASIN(IVS)*, que formava part del ritual de l'estança núm. 5.

A baix, pàtera de sigil·lata sud-gàl·lica, signada per *REGENI(US)*, i pàtera de vermell pompeïà, signada per *S(OCRA)T(ES) M(ARIVS)*, provinents de l'àmbit núm. 7 (dibuix: Joan F. Clariana).

Materials trobats en el ritual de l'estança núm. 5 (dibuix: Joan F. Clariana).

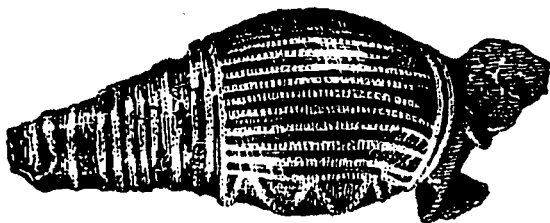

Materials trobats en l'àmbit núm. 7 (dibuix: Joan F. Clariana).

Ref. 50.173

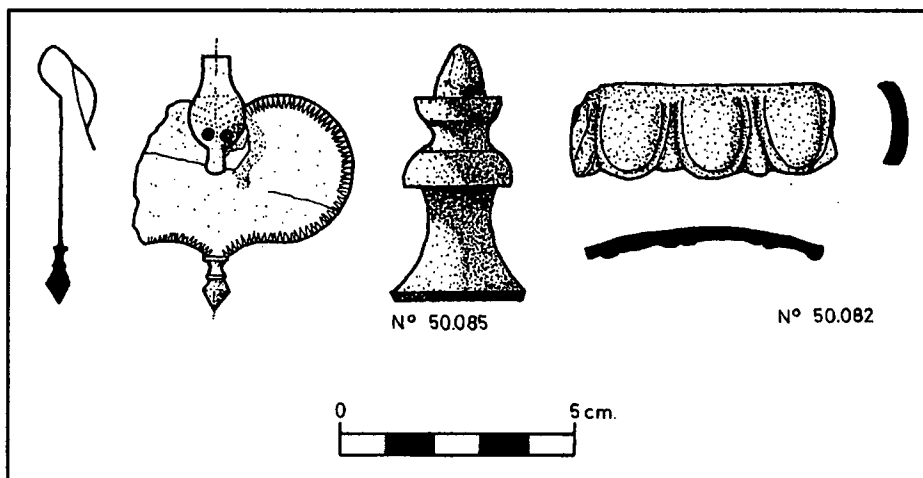
2 cm.

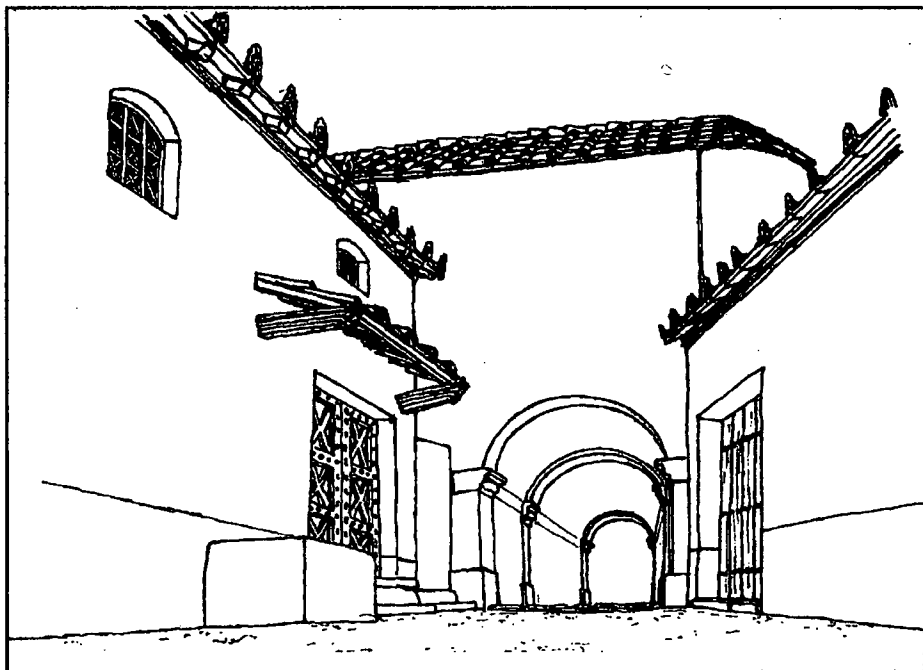
Ref. 50.086

2 cm.

A dalt, cap de lleó de bronze, trobat a l'àmbit núm. 7. A baix, fibula de bronze amb apics d'argent, trobada a l'estança núm. 6 (dibuix: Jordi Arenas).

Objectes de bronze: s/n: ornament de cavall, de l'àmbit núm. 7.
 50.085: possible alfil, de l'estança núm. 6. 50.082: fragment decorat amb oves,
 de l'estança núm. 6 (dibuix: Joan F. Clariana).

Reconstrucció ideal de façana oest amb el criptopòrtic al fons (dibuix: Enric Juhé).